

Олена Марущакздобувач кафедри державознавства і права
ОРИДУ НАДУ при Президентіві України**ДЕРЖАВА І ПОДАТКИ В РЕГУЛЮВАННІ ЕКОНОМІЧНОГО ЦИКЛУ**

Стаття розглядає проблему впливу державного управління та податків на формування економічного циклу в ринковій економіці. Розкривається економічний механізм відтворення в загальності від впливу оподаткування. В роботі визначаються умови при яких державне регулювання відтворення може бути ефективним в розвитку економічних процесів.

Ключові слова: держава, ринкова економіка, відтворення, вартість товару, економічні закони, податки, економічний цикл.

Olena MaruhschakPhD student, State Studies and Law Department
of ORIPA NAPA under the President of Ukraine**STATE AND TAXES IN THE ECONOMIC CYCLE REGULATION**

The article considers the problem of governmental influence and taxes on the formation of the economic cycle in a market economy. It reveals the economic mechanism of reproduction in the generality of the impact of taxation. In this paper we define the conditions under which state regulation of reproduction may be effective in the development of economic processes.

Modern economic processes have a significant effect on social relations. Traditional approaches to regulation of financial and economic activity have exhausted themselves, which leads to significant shocks in socio-economic life. This, in turn, requires measures from the state to stabilize and sustainably develop the economy. This task lies in full with public administration, which should strengthen the effectiveness of its management functions in the economic sphere. In this area, taxes are a significant potential as a regulator of economic activity. Their functional content provides an opportunity to improve the efficiency of state regulation of economic processes.

The research of this problem in the field of public administration to the present is represented by various publications. But this section is quite new in the theory of state regulation of the economy.

The purpose of this article is to reveal the interaction of the impact of taxation and the functioning of the process of reproduction and determination of the potential of taxes in the state regulation of a market economy.

The tax system of the state is aimed at this possible accumulation, although the agents of reproduction it can be fully used for personal consumption. The tax pressure on this part should be extremely weighed, since its total withdrawal inevitably leads not only to the economic downturn but also to the explosion of the state system. An example is the Great French Bourgeois Revolution. On the eve of her royal power sucked out of the population everything that could, ie, taxes led to the hunger of a common people, and the third state loses its wealth so much that it could not carry out a normal reproduction process, and its standard of living was much lower than the nobility.

Tax offenses of the third estate and the population detonated the revolution. Therefore, the ideal case in a simple reproduction is the lack of state in it. But in reality, since this is not possible, the tax system should be loyal to the reproduction, that is taxes should be minimal. The result of this is the lack of funds for state activities, which should limit itself in the realization of its functions, practically limited to the implementation of administrative and political activities.

The question of the stability of the economy and its potential growth can not be solved in itself without the participation of the state. In modern conditions, it is the instrument of society, which can provide a fairly balanced development of the economy, since it has a significant organizational and resourceful apparatus, and the place in society allows it to influence what is going on with the processes of production and most adequately assess and regulate them. The toolkit of state regulation of the economy provides the material basis of the existence of the state.

With an inflationary movement even a stable tax base begins to strain over profits and leads to a real stagnation of capital movements and the gradual pushing of production to the economic crisis. If the economic crisis in a market economy, of course, is associated with an excess of goods in the market, that is, exceeding supply on demand, then in this case, inflation in conjunction with taxation can actually lead to an economic crisis that happened in the post-Soviet space in the 90's. XX century.

In general, it can be generalized that the existence of a state with its tax system, even without its intervention in economic processes, is a significant factor in the movement of social capital, both from the possibility of its normal development, and in circumstances that can hinder the development of economic processes, and in some cases, there is detonator for the development of the socio-economic crisis and the destruction of the economic system.

Key words: state, market economy, reproduction, cost of goods, economic laws, taxes, economic cycle.

Елена Марущак

соискатель кафедры государственного управления и права
ОРИГУ НАГУ при Президенте Украины

ГОСУДАРСТВО И НАЛОГИ В РЕГУЛИРОВАНИИ ЭКОНОМИЧЕСКОГО ЦИКЛА

Статья рассматривает проблему влияния государственного управления и налогов на формирование экономического цикла в рыночной экономике. Раскрывается экономический механизм воспроизводства в целом под воздействием налогообложения. В работе определяются условия, при которых государственное регулирование воспроизводства может быть эффективным в развитии экономических процессов.

Ключевые слова: государство, рыночная экономика, воспроизводства, стоимость товара, экономические законы, налоги, экономический цикл.

Постановка проблемы

Сучасні економічні процеси суттєво впливають на суспільні відносини. Традиційні підходи до регулювання фінансово-економічної діяльності вичерпали себе, що веде до значних потрясінь соціально-економічного життя. Це в свою чергу потребує від держави заходів зі стабілізації та сталого розвитку економіки. Це завдання повною мірою лягає на державне управління, яке повинно підсилити ефективність своїх функцій управління в економічній сфері. В цьому напрямку значний потенціал мають податки як регулювання економічної діяльності. Їх функціональний зміст дає можливість підвищити ефективність державного регулювання економічних процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Дослідження даної проблематики в галузі державного управління на сьогоднішній день представлено різними публікаціями. Але даний зріз є достатньо новим в теорії державного регулювання економіки. В сучасний період наукова розробка податків у сфері державного управління відображається в працях Василюка О., Москошенка О., Кравченко В., Кучерявенко Н., Лукиной І., Черника Д., Шаблістої Л., Шишрі О. та інших.

Мета

Метою даної статті є розкриття взаємодії впливу оподаткування та функціонування процесу відтворення та визначення потенціалу податків у державному регулюванні ринкової економіки.

Виклад основного матеріалу

Життєдіяльність держави та значною мірою забезпечується за рахунок податків. Зрозуміти ж сутність податків та їх механізму неможливо тільки з аксіоматичного твердження про необхідність оподаткування, що підказується практикою. Розкрити механізм оподаткування, можливі й припустимі розміри податків, процес їхнього впливу на соціально-економічне життя суспільства, процес відтворення можливо тільки у зв'язку держави й економічної сфери та сутності податкової системи, що забезпечує цей взаємозв'язок [1].

Не рідко економічні відносини в економічних теоріях розглядаються у відриві від держави, а тільки згодом вплив з боку держави на економічну сферу став розглядатися як державне регулювання. Такий підхід не відповідає логіці й самому історичному розвитку. Держава, як найбільш велика система суспільства, з

перших днів її виникнення є елементом економічного поля поза залежності від того, бере участь вона чи ні в економічних відносинах. Навіть, якщо держава не втручається в економічні відносини, вже її наявність є умовою і фоном формування і функціонування економічних відносин. Держава може закріплювати або змінювати існуючі відносини між учасниками економічної діяльності. Мова не йде про те, що вона може вводити або скасовувати економічні закони, а про те, що держава в стані створювати такі умови, що підсилюють або зменшують можливість функціонування економічних законів. Держава, будучи найбільшим суб'єктом суспільних відносин, має «силу гравітації», що тримає суб'єктів суспільних відносин у своїй орбіті, включаючи і учасників економічних відносин. Образно це можна уявити як гравітаційне поле землі, що тримає у своїй орбіті місяць.

Розглянемо взаємозв'язок держави та економіки, ввівши обмеження: держава не бере участь у виробничих відносинах, тобто не є стороною процесу відтворення. У таких рамках зовні здається, що держава й економіка співіснують самі по собі. Але таке враження тільки зовнішнє, оскільки вже через податки держава зв'язана з економічною системою на стадії розподілу і споживання матеріальних благ. Але, крім того, своєю присутністю вона впливає на сам процес відтворення матеріальних благ.

Як відомо, процес відтворення може бути простим і розширеним, а також скороченим (у зоні циклу, яким є криза) [2]. Звернемося спочатку до впливу держави на рівні простого відтворення. Просте відтворення характеризується однорозмірним, повторюваним циклом відтворення, що ще називається стагнацією і нульовим циклом росту. Стан рівноваги в ньому досить крихкий, оскільки повинні дотримуватися визначені пропорції між функціонуючими елементами економічного циклу.

Якщо цикл простого відтворення являє собою:

$$I. 100C + 50V + 50m$$

$$II. 100C + 50V + 50m,$$

то пропорції зводяться до наступного:

$$1) I C + II C = I (C + V + m)$$

$$2) II (C + V + m) = I (V + m) + II (V + m)$$

Тепер у цей процес уводимо новий параметр – державу. Сама держава в цьому процесі не бере участі, але наявність держави вимагає засобів на її утри-

манья. А оскільки вона саме нічого не виробляє, то через податки вилучає безоплатно частину вартості, що створюється в процесі відтворення. Таке вилучення припускає, що пропорції простого відтворення вже дотримуватися не можуть, тому наступний цикл виробництва не може бути забезпечений усіма матеріальними засобами, а отже це веде до руйнування економічної системи і її кризи. Тому в системі тих обмежень і умов, що були прийняті, державі немає місця в економічній системі, а тиск на неї з боку держави через податки веде до руйнування. Але в практиці трохи усе складніше і не так трагічно, оскільки параметри V і m є варіативними. Вартість робочої сили в умовах простого відтворення більшою або меншою мірою може задовольняти потреби у відтворенні робочої сили, а прибуток, що витрачається цілком на особисте споживання власника засобів виробництва, більш-менш може задовольняти його потреби. Це більш-менш є можливістю одержання податків для держави не руйнуючи саму економічну систему. Якщо це «менш» дає можливість відтворювати робочу силу і задовольняти необхідні потреби власника засобів виробництва, то «більш» може бути об'єктом оподаткування з боку держави. Якщо ж границя оподаткування «завалює» убік не тільки «більш», але і «менш», то економічна система простого відтворення починає розвалюватися.

При простому відтворенні кількість матеріальних благ, що йде на задоволення потреб працівника й власника засобів виробництва, має свою лінійку – починаючи від чисто біологічного відновлення і до задоволення культурних і якісних умов життя. Те ж саме стосується власника засобів виробництва, який може задовольняти свої потреби на рівні простого працівника та на рівні якісних і високоякісних умов життя. Тому навіть в умовах простого відтворення існує можливість якогось накопичення як на стороні робочої чинності, так і на стороні власника засобів виробництва. Податкова система держави саме націлена на це можливе накопичення, хоча агентами відтворення воно може бути повністю використане на особисте споживання. Тиск податкового характеру на цю частину має бути вкрай зваженим, оскільки його повне вилучення неминує веде не тільки до економічного занепаду, але й до вибуху державної системи. Прикладом тому є Велика Французька буржуазна революція. Напередодні неї королівська влада висмоктувала з населення все, що могла, тобто податки вели до голоду простого люду, а третій стан втрачає благ настільки, що не міг здійснювати нормальний процес відтворення, а його життєвий рівень був набагато нижче дворян. Податкові утиски третього стану і населення здетонували революцію. Тому ідеальним випадком у простому відтворенні є відсутність держави в ньому. Але в реальності оскільки це не можливо, податкова система повинна бути лояльною до відтворення, тобто податки повинні бути мінімальними. Наслідком цього є недостатність коштів для державної діяльності, яка повинна обмежувати себе в реалізації своїх функцій, практично обмежуючись здійсненням адміністративно-політичної діяльності.

Питання стабільності економіки і її потенційного росту не може бути вирішено саме по собі без участі держави. У сучасних умовах воно є тим інструментом суспільства, який може забезпечити досить збалан-

сований розвиток економіки, оскільки має значний організаційний і ресурсний апарат, а місце в суспільстві дозволяє йому впливати на те, що відбувається з процесами виробництва, й найбільше адекватно оцінювати й регулювати їх. Інструментарій державного регулювання економіки забезпечує матеріальну базу існування держави.

Незадоволеність буржуазії в епоху феодалізму якраз і полягає в тому, що королівська влада через систему оподаткування намагалася вимагати із власника засобів виробництва не тільки «більш», але і «менш», що зрештою веде до соціальної революції. Зовні в даному випадку виникає протиріччя між знову сформованими виробничими відносинами і державним устроєм, коли існуюча державна влада через систему оподаткування і державний апарат придушує розвиток економічних процесів. Причому мова зовсім йде не про те, що феодальна влада протилежна виробництву, заснованому на найманій праці, а про те, що побори феодальної влади за допомогою оподаткування були не справедливі з погляду буржуазії, яка вважала, що влада її обирає, не дає розвиватися виробництву, веде до руйнування. Тому у визначеному сенсі система оподаткування служила детонатором соціальної революції.

Тепер звернемося до процесу відтворення скороченого типу. З цієї метою введемо новий параметр – O – оборотний капітал (вартість сировини, матеріалів, напівфабрикатів). Таким чином, структура капіталу в сфері матеріального відтворення буде мати вигляд:

$$C + O + V + m$$

Припускаємо, що економічна стабільність у країні порушена, а рівень оподаткування залишається стабільним, як і стабільна вартість робочої сили. Якщо структура капіталу перед економічною нестабільністю мала вигляд:

$$100C + 100O + 50V + 50m,$$

то в наступному циклі почнуться деформації, які спочатку почнуть складатися на перемінних витратах, а потім і на постійних. Первісної деформації піддається прибуток (m), оскільки власник засобів виробництва постарасться зберегти на перших етапах дієздатність функціонування капіталу. Припустимо, падіння складе 20 одиниць m . Відповідно до цього структура капіталу буде мати вигляд:

$$100C + 100O + 50V + 30m.$$

Але в даному випадку не враховувалися податки. Якщо ж припустити, що податки (N) складають 20 одиниць, то формула буде мати вигляд:

$$100C + 100O + 50V + 10m.$$

У даному випадку спостерігається зменшення прибутковості капіталу, хоча катастрофи немає. Допускаємо, що ті ж несприятливі умови залишаються, то структура капіталу в наступному циклі буде мати вигляд:

$$100C + 100O + 50V + (-) 30m.$$

У даному випадку спостерігається збитковість підприємницької діяльності. Виникає проблема компенсації 30 одиниць не отриманого прибутку у вигляді збитку. Один з варіантів – це одержання кредиту і спроба вжити організаційні заходи для стабілізації ситуації. Але припустимо, що додаткових ресурсів немає, а організаційні заходи щодо стабілізації відсутні. Це означає, що функціонуючий капітал зменшиться на 30 одиниць. Виникає питання, як і на що ляжуть збитки. З огляду на допущення, що V – величина стабільна, то ясно, що проблема виникає у відношенні C і O . Оскільки засоби виробництва зношуються не моментально, а поступово, об'єктом покриття збитків стане амортизація (допустимо 10 одиниць). Отже, інша частина збитків ляже на оборотні кошти (20 одиниць), що після реалізації будуть виступати у виді грошової маси. Тому на початку циклу функціонуючий капітал буде мати вигляд:

$$90C + 80O + 50V.$$

Допускаємо, що в цьому циклі руху капіталу економічна кон'юнктура трохи покращилася і збитків немає, як і прибутку. Тому по закінченні циклу структура капіталу буде мати вигляд:

$$90C + 80O + 50V + 0m.$$

Здавалося б, це початок стабілізації, якби не податки, які потрібно платити державі в 20 одиниць. У даному випадку самим уразливим елементом капіталу є оборотні кошти, що після реалізації продукції перетворюються в гроші й акумулюються на розрахунковому рахунку. Тому в наступному циклі капітал буде мати вигляд:

$$90C + 60O + 50V.$$

І дана ситуація вже рівнозначна катастрофі. Логіка даного прикладу наведена на користь того, що при економічній нестабільності податки можуть відігравати роль детонатора банкрутства власника засобів виробництва. Висновок, що напрошується, зводиться до наступного. В умовах нестабільної економіки і кризових явищ, держава, що не бере участі у процесі функціонування капіталу, може тільки через сформовану систему оподаткування вести до руйнування економічної системи, занурюючи все суспільство в найтяжку соціально-економічну кризу. У даних умовах самозбереження капіталу веде неминуче до тіньової економіки, оскільки відхід від податків дає шанс на виживання. Звідси також випливає необхідність еластичності в питаннях оподаткування і необхідність державного регулювання економічних процесів перешкоджаючих дестабілізації економіки. Викладене ж є суто теоретичним викладом, однак воно підтверджується практикою постсоціалістичного розвитку радянських республік. Гострота недостаті обігових коштів з першої третини дев'яностих років 20-го століття саме зв'язана з тим, що йшов інтенсивний процес вимивання обігових коштів завдяки сформованій системі оподаткування. Це призвело як до посилення кризи, так і до інфляції, і дезбалансуванню бюджетів, а також до розвитку тіньової економіки.

Тепер розглянемо вплив держави через оподаткування на розширене відтворення.

$$100C + 100O + 100C + 100m.$$

Оподаткування, припустимо, буде складати 40 одиниць. Особисте споживання власника засобів виробництва 20 одиниць. У даному випадку вільними залишаються 40 одиниць прибутку, який можна пустити на розширення виробництва, які нехай розподіляються у наступній пропорції 10 одиниць – C , 20 одиниць – O і 10 одиниць – V . Норму прибутку будемо вважати від V у розмірі 100 %. У такому випадку наступний цикл капіталу буде мати вигляд:

$$110C + 120O + 110V + 110m.$$

Ті ж параметри зберігаємо в наступних циклах:

$$\begin{aligned} &112.5C + 125O + 112.5V + 112.5m \\ &123.1C + 146.2O + 123.1V + 123.1m \\ &136.4C + 172.8O + 136.4V + 136.4m \\ &150.5C + 201O + 150.5V + 150.5m \\ &178.1C + 246.2O + 178.1V + 178.1m \end{aligned}$$

Така динаміка дозволяє зробити наступні висновки: стабільне оподаткування в розумних межах в абсолютній або відносній величині дозволяє зберігати мотивацію власника засобів виробництва до своєї діяльності. Крім того, це позитивно впливає на інших учасників виробничого циклу. Ріст основного й обігового капіталу означає попит на засоби виробництва, сировину, матеріали, напівфабрикати, а отже стимулює їхній розвиток у інших власників засобів виробництва, що веде до збільшення ринку і росту суспільного капіталу. Ріст засобів, витрачених на оплату праці, також позитивний сам по собі. Він означає або ріст оплати праці в зв'язку з ростом продуктивності праці, або залучення в процес виробництва нової робочої сили, що веде до підвищення зайнятості населення. У таких параметрах держава не є тягарем для суспільства, не заважає розвитку виробництва і не веде до протиріч між державою й економічною системою. Тому держава з самого початку повинна розуміти, що основою його нормального функціонування є розширене виробництво, і сприяти його розвитку, що є мотивом державного регулювання економіки за допомогою оподаткування.

Тепер розглянемо вплив держави і її системи оподаткування в умовах інфляційних процесів. Допустимо, що рівень інфляції складає 20 %, а маса податків залишається на рівні 40 одиниць.

Якщо первинний цикл капіталу складає:

$$100C + 100O + 100V + 100m,$$

а за умови, що власник засобів виробництва не збільшує ціну реалізованої продукції, наступний цикл при попередніх параметрах виглядає так:

$$112.5C + 125O + 112.5V + 112.5m.$$

Але з огляду на інфляцію в 20 % капітал знеціниться на 20 %. Тому в реальних цінах цикл буде виглядати так:

90 C + 80 O + 90 V + 90 m.

Вже в цьому циклі бачимо диспропорції, особливо, що стосується обігового капіталу, оскільки оборотні кошти не забезпечують завантаженість засобів виробництва і робочої сили. При колишній системі тільки 30 одиниць m можуть бути спрямовані на підтримку виробництва (90 – 20 m – 40 N), що є недостатнім для реального наповнення капіталу навіть на рівні першого циклу. Тому навіть враховуючи, що держава одержує менше реальних податків у грошовому вираженні і звужується база його нормального функціонування, варто визнати, що навіть нормальний рівень оподаткування в умовах розширеного виробництва стає тягарем для функціонування капіталу і веде до його руйнування, а отже негативно впливає на економічні процеси. Тому держава і її система оподаткування впливають на процес відтворення, оскільки це відбувається в умовах скороченого відтворення.

У реальності власник засобів виробництва намагається вберегти від знецінення свій капітал, збільшуючи ціну продаваного товару на 20 %. Подивимось, що відбувається в цій ситуації. Вихідний цикл руху капіталу:

100 C + 100 O + 100 V + 100 m.

З огляду на інфляцію, власник засобів виробництва намагається реалізувати свій капітал не за 400 одиниць, а за 480 одиниць, тобто на 20 % більше. Змінимо параметр оподаткування. Будемо вважати його не абсолютною, а відносною величиною, тобто 40 %.

Тоді в модифікованому (інфляційному) вигляді перший цикл буде супроводжуватися різким зростанням прибутку – 180 одиниць. Розподіл його буде наступним:

- 72 одиниці (40%) – податки,
- 24 одиниці – на особисте споживання власника засобів виробництва,
- 84 одиниці – на розширення виробництва.

Наступний цикл буде мати вигляд:

121 C + 142 O + 121 V + 121 m.

Зовні йде розширення виробництва, але тут уже різні бази функціонування, тому приведемо другий цикл до бази першого циклу, тобто зменшимо величини функціонуючого капіталу на 20 %. Тоді другий цикл буде мати вигляд:

96.8 C + 113.6 O + 96.8 V + 96.8 m.

У даному випадку вже вбачаються диспропорції, хоча загальна сума капіталу складає 404 одиниці, що на 4 одиниці більше чим первісний капітал.

Подивимось, що нам дає третій цикл при збереженні інфляції 20 %. Сукупний капітал після другого циклу складе 505 одиниць. Реалізація його на 20 % дорожче, дасть приріст 101 одиницю, тобто 606 одиниць. Прибуток відповідно складе 222 одиниці. Розподілимо її як і раніше:

- 88,8 одиниць – складуть податки,
- 24,8 одиниці – особисте споживання власника засобів виробництва.

Сума капіталу складе: 150.6 C + 201.2 O + 150.6 V + 150.6 m.

Тепер приведемо це до первісної бази першого циклу. Третій цикл буде мати вигляд:

96.4 C + 91.8 O + 96.4 V + 96.4 m.

Порівняємо цикли руху капіталу:

1) в інфляційному русі

100 C + 100 O + 100 V + 100 m

121 C + 142 O + 121 V + 121 m

150.6 C + 201.2 O + 150.6 V + 150.6 m

2) без інфляційного впливу:

100 C + 100 O + 100 V + 100 m

96.8 C + 113.6 O + 96.8 V + 96.8 m

96.4 C + 91.8 O + 96.4 V + 96.4 m

Порівняння показує нібито «благосну» картину розвитку виробництва, незважаючи на середній рівень інфляції. Реально відбувається фактичне повільне знецінення капіталу і порушення пропорцій у його структурі, незважаючи на ріст капіталу на 20 %, у кожному циклі при його реалізації. Очевидно, є додаткова причина, що негативно впливає на рух капіталу. Джерелом інвестування є прибуток, і незважаючи на його направлення на розширення виробництва відзначається реальне звуження відтворення. Тому звернемо увагу на масу прибутку без інфляційного впливу. Він має стійку тенденцію до зниження. У наших допущеннях ми визначили базу оподаткування в 40 %, що дорівнює в першому циклі руху капіталу 40 одиниць. Це означає, що по приведеній базі в наступних циклах ця величина в абсолютному виді залишається у 40 одиниць. Наслідком цього є недовкладення засобів із прибутку в розширення виробництва. Тому при інфляційному русі навіть стабільна база оподаткування починає тяжити над прибутком і веде до реальної стагнації руху капіталу і поступового підштовхування виробництва до економічної кризи. Якщо економічна криза в умовах ринкового господарства, звичайно, зв'язується з надлишком товару на ринку, тобто перевищенням пропозиції над попитом, то в даному випадку інфляція у взаємодії з оподаткуванням можуть реально вести до економічної кризи, що й відбулося на пострадянському просторі в 90-х роках XX століття.

Висновок. У цілому можна узагальнити, що наявність держави з її системою оподаткування, навіть без його втручання в економічні процеси, є істотним чинником руху суспільного капіталу як від можливості його нормального розвитку, так і до обставин, які можуть гальмувати розвиток економічних процесів, а в ряді випадків є детонатором розвитку соціально-економічної кризи і руйнування економічної системи.

Література.

1. Юткина Т. Ф. Налоговедение: от реформы к реформе. Москва: ИНФА, 1999. С. 30.
2. Экономическая теория; под ред. А. И. Добрынина, Л. С. Тарасевича. СПб: Изд. СПб ГУЭФ, Питер, 2008. С. 54.